

CARMEN VAN PRAET

Liberale hommes-orchestres en de sociale kwestie in de 19e eeuw : tussen lokaal en internationaal

U Gent, 2015. Promotoren : Christophe Verbruggen & Gita Deneckere.

Dit doctoraat focust op 19e-eeuwse figuren die kunnen gecategoriseerd worden als liberale *hommes-orchestres*. Meer specifiek wordt onderzocht wat hun houding was ten opzichte van de sociale kwestie. Hoe legden liberale hervormers een band tussen lokaal engagement en de transnationale netwerken waarin zij actief waren ? Hoe werkten beide niveaus op elkaar in bij het diagnosticeren en remediëren van de sociale problemen die gepaard gingen met de industrialisering en urbanisering ? Dit doctoraat is het resultaat van een samenwerking tussen de onderzoeksgroep ‘Sociale Geschiedenis na 1750’ van de Universiteit Gent en het Liberaal Archief. De vaststelling dat het sociaal engagement van 19e-eeuwse liberalen weinig bestudeerd werd, vormde het vertrekpunt van dit onderzoek. De Belgische historiografie over de 19e-eeuwse politiek focust nadrukkelijk op de levensbeschouwelijke breuk tussen klerikalen en liberalen met als geliefkoosd hoogtepunt de Schoolstrijd. Maar niet alleen de klerikale-antiklerikale tweedeling overheerste de lokale en nationale politiek, intern waren de twee blokken ook verdeeld rond sociaaleconomische thema’s. Deze studie onderzoekt de drijfveren van figuren die kunnen gecategoriseerd worden als sociaalliberalen, personen die in de schaduw stonden van de meer conservatieve groep. Omdat de sociaalliberalen weinig macht hadden op nationaal vlak werd in dit doctoraat met het concept van verschillende schalen gewerkt. De notie van *histoire croisée*

werd ingezet om waar nodig de link te leggen met andere regio’s en om na te gaan hoe personen, objecten of ideeën zich aanpasten in geval van contact. Via deze aanpak werd een intellectuele geschiedenis van de ideeën en initiatieven van een aantal bewogen liberale hervormers diepgaand onderzocht en werd nagegaan wat de impact was van transnationale modellen.

Het onderzoek is gebaseerd op een eclectische bronnenverzameling: brochures, enquêtes, egodocumenten, lezingen, opiniestukken en internationale congresverslagen. De sociaalliberalen werden in deze studie gecategoriseerd als *hommes-orchestres*. Deze term sloot aan bij hun leefwereld en hun profiel. Het waren figuren uit het burgerlijke milieu wat toen quasi zonder uitzondering betekende dat ze Franstalig waren. Ze waren ook, naar de letterlijke vertaling van het woord, duizendpoten die zich bezighielden met diverse sociale thema’s en bovendien wilden ze de samenleving “orkestreren”. Het idee van een 19e-eeuwse liberale nachtwakerstaat waarin de overheid op geen enkel vlak intervenieerde werd bijgesteld. De *hommes-orchestres* pleitten voor sociale inmenging vanuit een liberale ideologie. Ze geloofden in de emancipatorische kracht van het zelfhulpaxioma en ondersteunden de idee van de individuele verantwoordelijkheid. Ze streefden naar een samenwerking tussen kapitaal, arbeid en staat om de sociale kwestie op te lossen, maar ze meenden dat de overheid slechts een adviserende rol had. Het utilitaristisch principe werd een graadmeter in hun zoektocht naar geschikte oplossingen : de handeling met het grootste geluk voor iedereen werd als moreel goed beschouwd. Omdat de sociale kwestie een containerbegrip was, werd deze studie opgebouwd rond drie grote

thema's. Elk thema vormde een rechtstreekse afspiegeling van een maatschappelijk probleem en de burgerlijke oplossing ervoor. Het eerste deel focuste op sloppenwijken en op het hygiëneprobleem in overbevolkte industriesteden. Huisvestingsmodellen zoals het project in *Le Grand Hornu* en de arbeiderswijk in Mulhouse werden bestudeerd. Het tweede deel handelde over de armoedeproblematiek en focuste op het liberale spaaridee en de ontwikkeling van volksbanken naar voorbeeld van de Duitse kredietcoöperaties van Schulze-Delitzsch. In het laatste deel werd onderzocht hoe liberale hervormers een oplossing zochten voor de morele degeneratie van de arbeiders. Verenigingen zoals de Nederlandse *Maatschappij Tot Nut van't Algemeen* en de Brusselse *Ligue de l'enseignement* werden bestudeerd als casestudies. De internationale bijeenkomsten bleken podia voor maatschappelijke vernieuwingen en broedplaatsen voor sociale ideeën. Het waren de *hommes-orchestres* die als individuen de link smeedden tussen de internationale fora en de lokale experimenten. Uit het onderzoek bleek dat er een diepe kloof gaapte tussen de 19e-eeuwse werkelijkheid en het discours van de *hommes-orchestres*. Ondanks de vele aanmoedigingen kon slechts een klein percentage van de arbeiders in hun projecten meestappen. Hun ideeën hadden wel een symbolische waarde en hebben een rol gespeeld bij de modernisering en humanisering van het maatschappelijk denken. De *hommes-orchestres* werden nooit de *maestro's* van de sociale omwentelingen op het einde van de 19e eeuw, maar ze hebben de partituur van de verandering mee helpen schrijven.